

УДК: 159.96

© Л.М. Лисенко, 2013 р.

Л.М. Лисенко
Національний педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ

У статті розкривається сутність поняття екологічна свідомість. Надається характеристика параметрів та типів екологічної свідомості, екоціннісних диспозицій. Представлено результати дослідження екологічної свідомості у студентів.

Ключові слова: екологічна свідомість, екоціннісні диспозиції, суб'єктивне ставлення до природи.

Л.Н. Лысенко

ОСОБЕННОСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ У СТУДЕНТОВ

В статье раскрывается сущность понятия экологическое сознание. Представлена характеристика параметров и типов экологического сознания, экоценностных диспозиций. Представлено результаты исследования экологического сознания у студентов.

Ключевые слова: экологическое сознание, экоценностные диспозиции, субъективное отношение к природе.

L.N. Lysenko

FEATURES OF ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS OF STUDENTS

The concept of ecological consciousness is revealed in article. The characteristic of parameters and types of ecological consciousness, ecological-valuable dispositions is presented. The results of investigations of environmental awareness among the students.

Key words: environmental consciousness, ecological-valuable dispositions subjective attitude to nature.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення екологічної свідомості зумовлена, в першу чергу тим, що екологічну кризу неможливо подолати без розвитку «психологічної бази», тому ключовою проблемою екологічної психології є дослідження індивідуальної та групової екологічної свідомості. Екологічна свідомість розглядається як сукупність екологічних уявлень, існуючого суб'єктивного ставлення до природи, а також відповідних стратегій та технологій взаємодії з нею [1]. У роботах С.Д.Дерябо розглядається характер сприйняття школярами природних об'єктів та їх вплив на формування особистості. В.А Ясвін визначив особливості особистісного ставлення до природи в підлітковому і юнацькому віці. В.І.Панов, розробляючи методологічні основи екологічної психології, говорить про актуальність еколого-психологічних досліджень в силу великої кількості

проблем, що виникають у людини в сучасному світі. Тому дана проблема розглядається в соціогенетичному, онтогенетичному і функціональному аспектах. Незважаючи на вивчення проблем екологічної психології такими дослідниками як В.В. Абраменкова, Ю.Г.Абрамова, Т.Ф.Базилевич, Г.А. Ковальов, О.М. Дерябіна, С.Д. Дерябо, В.А. Іванніков, І.Д. Зверєв, Д.Н. Кавтарадзе, Е.С.Кулипін, О.О. Лазебна, А.Б. Леонова, В.Є.Лєпский, Б.Т. Лихачев, В.І. Панов, Ю.М. Рубцов, В.О. Скребець, В.І.Слободчиков, В.А. Ясвін) багато питань залишаються недостатньо розглянутими.

Метою даної статті є розкриття сутності поняття екологічної свідомості та представлення результатів дослідження екоціннісних диспозицій у студентів.

Аналіз стану розробленості проблеми. У психології екологічної свідомості виділяється чотири основних напрямки досліджень: екологічна свідомість в цілому, підструктури екологічних уявлень, підструктури суб'єктивного ставлення до природи і підструктури стратегій і технологій взаємодії з нею [4]. Екологічна свідомість включає не тільки знання про стан і зміни в природі, але і розуміння можливих шляхів та способів вирішення екологічних проблем, усвідомлення необхідності запобігання подальшого порушення екологічної рівноваги з метою збереження природних компонентів життя людини [5]. Екологічна свідомість є історичною категорією. Вона виникає в той період, коли відносини суспільства до природи призводить до порушення екологічної рівноваги в природі. Тому інтенсивність екологічної кризи впливає на екологічну свідомість. Екологічна свідомість не тільки усвідомлення обмеженості природи, її могутності та влади людини над нею, але й результат усвідомлення того, що джерела енергії та сучасні умови життя людини можуть змінитися на тривалий час, або зникнути назавжди. Екологічна свідомість припускає, що окрема людина і суспільні групи поважають існування потреб інших людей або суспільних груп.

Існують розбіжності в понятійному визначенні екологічної свідомості, які є результатом різних теоретичних підходів до її визначення, існування різних систем суспільних цінностей і різних суспільно-економічних відносин.

Поняття екологічної свідомості можна визначити як свідомість, що охоплює наше уявлення, сферу діяльності, бажані очікування, що стосуються навколишнього природного середовища [6]. Найважливіші елементи екологічної свідомості: усвідомлення обмеженості природи, інтегральною частиною якої є людина; усвідомлення необхідності відмови від домінування людини над природою і необхідності встановлення динамічної рівноваги між природними системами і людською системою; усвідомлення глобального характеру екологічної кризи та пошук шляхів її вирішення [7].

Екологічна свідомість містить у собі ряд параметрів: теоретичний (наукове мислення); вартісний (цілі); соціальний (ідеї нового співдружності); історичний (можливості); політичний (якщо діють соціальні сили); суб'єктивний (припущення, впевненість і бажання) [6]. Екологічна свідомість містить уявлення про екологічну ситуацію, її ціннісне значення та дії, які слід розпочати з метою досягнення необхідного екологічного стану. Відповідно екологічну свідомість в змістовному сенсі характеризують три основні елементи: екологічні знання, оцінка екологічної ситуації та екологічна поведінка.

У екологічній психології виокремлюють три типи екологічної свідомості: антропоцентричну, природоцентричну та екоцентричну. Характеристиками антропоцентричної екологічної свідомості є прагматичне ставлення до навколишнього середовища, природа є власністю людини та задовольняє її потреби. Протилежним антропоцентричному типу екологічної свідомості є природоцентричний або, як ще його називають, біоцентричний тип свідомості. Для природоцентричного типу екологічної свідомості характерні такі ознаки: людина має підпорядковуватися природі, спрямовувати діяльність на користь природі. Мета взаємодії з природою є збереження її у первозданному вигляді, різноманітні форм та видів.

Екоцентричний тип екологічної свідомості дійсна альтернатива двом розглянутим типам екологічної свідомості. Він характеризується тим, що в стосунках людини і навколишнього середовища переважає гармонія, взаємозв'язок, взаємодія та взаєморозвиток [8].

В останні десятиліття з'явилися наукові концепції формування, проектування навколишнього середовища, в яких реалізуються установки і принципи екоцентризму. Всі вони орієнтовані на вирішення одного завдання – визначення умов, при яких обсяги і різноманітність природних ресурсів будуть не тільки зберігатися, але й зростати так, щоб забезпечити потреби суспільного виробництва.

Метою нашого дослідження було визначення особливостей екологічної свідомості у студентів, а саме екологічних диспозицій, що представляють певний план поведінки, способів дій щодо екологічно значущих факторів. Як правило, екодиспозиція культивується в процесі виховання особистості, визначає відповідну її спрямованість, але може виступати у різній мірі вираженості – від явної домінанти до повної відсутності. У разі її вираженості екодиспозиція конкретного змісту стає діяльністю в її потенційній формі, бо це – переконання, ціннісна орієнтація, схильність. Формуючи потрібні екодиспозиції, можна заздалегідь передбачати причини і наслідки, ймовірні форми екологічної поведінки людини, або цілих груп, категорій населення. На сьогодні нам відомо, що екопсихологічні диспозиції, як певним чином фіксовані переконання, формуються поступово і не тільки шляхом спрямованої навчально-виховної роботи, але і за допомогою закріплення розповсюджуваних в суспільстві ідей і переведення їх з області знань в зміст звичок і схильностей, здатностей оцінювати і ставитися до явищ середовища певним чином [8].

Результати дослідження. Дослідження проводилося з використанням психодіагностичної методики «Екоціннісні диспозиції» [8]. У якості досліджуваних були студенти-психологи старших курсів у кількості 40 осіб. Дана методика дала можливість оцінити домінуючі цінності чотирьох категорій: соціальні, екологічні, моральні, та Я-цінності.

За усередненими показниками у групі досліджуваних найбільшу міру прояву мають екологічні цінності, відзначено у 37,5%, що свідчить про небайдужість студентів до проблем природного середовища, прагнення проявити турботу та докласти зусиль до покращення екологічної ситуації. У 30,0% студентів провідними є соціальні цінності, це представники молоді, які вбачають у майбутньому про-

грес науково-технічного та економічного потенціалу цивілізації, покращення матеріального добробуту населення, законність та верховенство системи права. У 20% молоді домінуючими є моральні цінності, чим вони проявляють своє ставлення до справедливості, традицій, дотримання норм та правил поведінки у ставленні до природи. У 12,5% учасників дослідження провідними є Я-цінності, що указує на прагнення молоді до законності, прояв бажання займатися важливими справами, що мають особистісне значення та жити за власними принципами.

Також дана методика дала змогу оцінити екоціннісні диспозиції, які є на момент дослідження. За екодиспозиціями прослідковується спрямованість дій, вчинків, як узагальнена риса особистості, або схильність людини у ставленні до навколишнього середовища. Визначається шість категорій: колаборативна, несеситивна, індіферентна, екосовмісійна, екосовметральна, гашенарна [8].

За усередненими даними найбільшу міру вираженості має колаборативна диспозиція у 45% досліджуваних. Дана екодиспозиція характеризується співробітництвом і співпрацею, розумінням природи. Дії та рішення що приймаються відповідають законам розвитку природних явищ. Колаборативна екодиспозиція сприяє стримуванню впливу людини на природу, забезпеченню природного балансу і гармонії. У 15% студентів виражена в більшій мірі індеферентна екодиспозиція, що характеризується байдужим ставленням людини до природи, до того, що відбувається навколо. Природа існує за власним законами, а людина сама по собі. Відповідно до несеситивної екодиспозиції природа є споживчим джерелом, а людина її власником. Такої точки зору, у більшій мірі, дотримується 10% наших досліджуваних. Характерною рисою даної диспозиції є відсутність турботи про відновлення природного балансу, дії людини спрямовані на задоволення власних потреб. У 4,8% виражена совмісійна екодиспозиція, що проявляється у надмірно шанобливому ставленні до природи, у прояві певної міри страху перед її силою (при прояві стихійних явищ), коли людина відчуває себе слабкою і беззахисною. Совметральна екодиспозиція, що характеризується поведінкою людини, спрямованою на приборкування природних систем та експлуатації задля задоволення своїх інтересів та гашенарна екодиспозиція має прояв у напівсвідомій, або підсві-

домій схильності завдавати шкоди природним об'єктам, руйнувати задля забави не має високих показників у групі досліджуваних.

Взагалі, у чистому вигляді немає переваги однієї з екодиспозицій, відзначається певна міра прояву всіх зазначених характеристик.

Підсумовуючи результати дослідження, можна сказати, що багато студентів мають прояв екоцентричного типу екологічної свідомості. Хоча потреба у розвитку дбайливого ставлення до природи та психологічної включеності особистості у світ природи потребує подальшого розвитку.

Проведений аналіз проблеми вивчення екологічної свідомості дає можливість сформулювати такі **висновки**:

1. Екологічна свідомість визначається, як свідомість, що охоплює наше уявлення, сферу діяльності, бажані очікування, що стосуються навколишнього природного середовища.

2. Екологічна свідомість включає такі елементи: усвідомлення обмеженості природи, інтегральною частиною якої є людина; усвідомлення необхідності відмови від домінування людини над природою і необхідності встановлення динамічної рівноваги між природними системами і людською системою; усвідомлення глобального характеру екологічної кризи та пошук шляхів її вирішення.

3. Виокремлюють три типи екологічної свідомості: антропоцентричну, природоцентричну та екоцентричну. Саме екоцентричний тип екологічної свідомості є оптимальним і бажаним для сучасного суспільства та дає можливість вирішувати екологічні проблеми.

4. За результатами проведеного дослідження слід зазначити, що у студентів є прагнення до побудови гармонійного ставлення до природи та відзначається значущість екологічних цінностей, зацікавленість екологічними проблемами

5. Подальшими перспективами розгляду даної проблеми є спрямованість на розвиток екологічної свідомості екоцентричного типу та формування зацікавленості до світу природи.

Список літератури

1. Дерябо С.Д. Экологическая психология: диагностика экологического сознания / С.Д. Дерябо. – М., 1999. – 310 с.
2. Львовичкіна А.М. Екологічна психологія / А.М. Львовичкіна. – К: Міленіум, 2003. – 234 с.
3. Маркович Д. Социальная экология. – М., 1998.
4. Кочергин А. Н. и др. Экологическое знание и сознание: Особенности формирования / А.Н. Кочергин. – Новосибирск: Наука, 1987. – 295 с.
5. Панов В.И. О проблемах экологической психологии // Психологическое обозрение – 1997, – №1(4).
6. Панов В.И. Введение в экологическую психологию / В.И. Панов. – М.: Ш-Техно, 2006. – 412 с.
7. Психология. // Под ред. Дружинина В.Н. Учебник для гуманитарных вузов. – СПб.: Питер, 2001. – 656 с.
8. Скребець В.О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи. Монографія. – К.: Видавничий дім «Слово», 2004. – 440 с.